

Van schrijfonderzoek naar schrijfonderwijs

1 juli 2011

Auteur: [Luuk van Waes](#)

Volume: [40](#)

Nummer: [5](#)

Pagina's: 41-48

Documenten

- [vonk_jrg40_050.pdf](#)

41 van schrijfonderzoek naar schrijfonderwijs luuk van waes het schrijfonderzoek is in de jaren 80 werkelijk in een stroomversnelling terecht gekomen de twee belangrijkste impulsen voor deze heropleving kwamen vanuit de hoek van de cognitieve psychologie schrijven als een vorm van probleemoplossend denken en de toegepaste informatica het toenemende gebruik van de computer als tekstverwerker het is allang geen nieuws meer dat de doorstroming van onderzoek naar onderwijs moeizaam verloopt het schrijfonderzoek en het schrijfonderwijs vormen daar geen uitzondering op et lijkt me echter wat al te gemak conclusies uit het schrijfonderzoek te verta kelijk om stenen van de ene rich len naar de praktijk van het schrijfonderwijs ting naar de andere richting te gooien zeker voor het schrijfonderzoek is het zo dat er weinig onderzoeksresultaten zijn die klas evolutie in het klare oplossingen opleveren en die schrijfonderzoek zo maar in te schuiven zijn in een schrijfcurriculum dat is vrees ik ruwweg kunnen we drie fases onderschei gewoon inherent aan het soort onderzoek den in het schrijfonderzoek net zoals het inherent is aan de klaspraktijk 1 onderzoek van schrijfproducten dat in een zeer beperkte tijdsspanne de aan 2 onderzoek van schrijfprocessen eind dacht over duizend en een dingen moet jaren 70 worden verdeeld 3 onderzoek van schrijfcontexten eind jaren 80 in dit artikel wil ik een bondig overzicht geven van het schrijfonderzoek van de laat bijna elk artikel over schrijfonderzoek in de ste tien a vijftien jaar in het overzicht wil ik eerste helft van de jaren 80 begint met de vooral die elementen centraal plaatsen die vaststelling dat er in het onderzoek een m i een bruikbaar aanknopingspunt kunnen verschuiving heeft plaatsgevonden van het vormen voor een schrijfdidactiek ik ga daar schrijfproduct naar het schrijfproces tot de bij achtereenvolgens in op de deelprocessen jaren 70 lag de nadruk in het onderzoek plannen en herzien het onderzoek naar op de eigenschappen en de kwaliteiten schrijfprofielen en de invloed van de compu van schrijfproducten met het werk van ter op het schrijfproces in de slotparagraaf emig 1971 maar vooral met het cognitief probeer ik bij wijze van aanzet een aantal psychologisch onderzoek van flower en juli 2011 nummer 5 40e jaargang 42 hayes vanaf 1977 komt

daar echter gron tot op het einde van de jaren 70 zowel in dig verandering in schrijven wordt vanaf het schrijfonderzoek als in het schrijfonder dan voornamelijk bestudeerd als een vorm wijs steeds lineaire modellen als uitgang van probleemoplossing waarbij aandacht punt werden gekozen de recursiviteitsop wordt besteed aan de complexe manier vatting is in dat opzicht ongetwijfeld een waarop schrijvers hun weg zoeken door de belangrijke impuls geweest voor onderzoek verschillende deelprocessen plannen for en onderwijs muleren en herzien flower en hayes 1981 hebben geprobeerd het scherpe onderscheid tussen de proces het complexe schrijfproces op basis van hun en de productbenadering is kenmerkend bevindingen voor te stellen in een schrijf voor het onderzoek van het begin van de procesmodel dit model blijkt al snel het meest jaren 80 een typisch voorbeeld hiervan is toonaangevend te zijn voor verder onderzoek het standpunt van murray 1980 in verband we stellen het kort voor figuur 1 met procesonderzoek the process of making meaning with written language can de basis van het model bestaat uit drie com not be understood by looking backward ponenten die voortdurend met elkaar kun from a finished page process can not be nen interageren de taakomgeving het lan inferred from product any more than a pig getermijngeheugen en de schrijfprocessen can not be inferred from a sausage p 3 zelf de taakomgeving omvat in feite alle dit soort visie blijkt echter al snel te extreem elementen van de schrijfcontext die buiten verschillende onderzoekers blijken het niet de schrijver zelf liggen het retorisch pro alleen moeilijk te hebben met de analogie bleem de reeds geproduceerde tekst en die murray hanteert maar wijzen ook externe bronnen in het langetermijngeheu terecht op de onhoudbaarheid en de gen van de schrijver treffen we kennis aan onvruchtbaarheid van deze schijndichoto die de schrijver heeft verworven met betrek mie tussen product en proces zij pleiten king tot bepaalde onderwerpen kenmerken voor een onderzoeksbenadering waarbij het van publieksgroepen en methodes om schrijfproces de invalshoek is om naar schrijfplannen te ontwikkelen de tweezij schrijfproducten te kijken dige pijlen duiden aan dat de taakomgeving en het langetermijngeheugen niet alleen de eerste conclusies van het onderzoek naar invloed hebben op de schrijfprocessen maar schrijfprocessen hadden voornamelijk be er ook door beïnvloed worden in de com trekking op de totale organisatie van het ponent schrijfprocessen onderscheiden we schrijfproces de traditionele lineaire schrijf drie subprocessen plannen formuleren en opvatting blijkt al snel niet langer meer herzien de monitor ten slotte geeft richting houdbaar onderzoek toont duidelijk aan aan het cognitieve proces en bepaalt de dat schrijvers recursief te werk gaan de ver afwisseling en de overgang tussen de verschillende deelprocessen van het schrijven schillende subprocessen plannen formuleren en herzien blijken elkaar voortdurend af te wisselen en met de tweede helft van de jaren 80 wordt elkaar te interageren op zichzelf was dit voornamelijk gekenmerkt door een ver misschien niet zo n revolutionaire vondst schuiving van een cognitief psychologische omdat de meeste schrijvers zich daar wel benadering van het schrijfproces naar een intuïtief van bewust waren toch blijkt dat vorm van schrijfonderzoek waar ook de 40e jaargang nummer 5 juli 2011 43 schrijfcontext ruimere aandacht krijgt de vloedt de aard van de schrijfplaats thuis zogenaamde sociaal cognitieve benadering school werk het schrijfproces heeft de in deze onder-

zoeksbenadering staat de relatie schrijftaak een invloed op de organisatie van tie tussen de schrijver en de schrijfomgeving het schrijfproces op welke manier bein centraal vragen die daarbij gesteld worden vloedt de potentiële lezer publiek het zijn bijvoorbeeld op welke manier bein schrijfproces figuur 1 structuur van het schrijfprocesmodel taakomgeving retorisch reeds probleem geproduceerde tekst onderwerp lezerspubliek eisen schrijfprocessen lange termijn plannen formuleren herzien geheugen genereren kennis over evalueren organiseren onderwerp bepalen van reviseren lezerspubliek doelen schrijfstrategieën monitor naar Flower Hayes 1981 juli 2011 nummer 5 40e jaargang 44 belangrijkste resultaten van het deelproces herzien het schrijfonderzoek vooraleer ik de resultaten van het onder in deze paragraaf probeer ik de belangrijkste zoek naar herzien op een rijtje zet wil ik resultaten van het onderzoek naar de deel eerst een procesmodel voor dit deelproces processen plannen en herzien op een rij voorstellen ik beperk me daarbij tot een tje te zetten daarna ga ik in op twee specifieke voorstellingen van het model van Flower Hayes thema's in het schrijfonderzoek werken a 1985 omdat hun model in feite schrijfprofielen en computerschrijfproces verder bouwt op andere modellen o a het Senkoff model compare diagnose operatie van Scardamalia en Bereiter hun model is deels gebaseerd op theoretische beschou het deelproces planning wingen en deels op data analyse van hard openkprotocollen 1 plannen is een cognitieve activiteit die zich niet alleen in het begin van het uitgangspunt in hun benadering is dat het schrijfproces afspeelt maar die een rol herzieningsproces bestaat uit drie stappen speelt gedurende het hele schrijfproces of poorten gates 1 ontdekken van een probleem in de tekst 2 diagnose van het 2 in het planproces kunnen we drie soorten probleem en 3 selectie van een strategie ik ten plannen onderscheiden licht de drie belangrijkste stappen uit dit retorische plannen die gericht zijn op model verder toe de verkenning van de retorische situatie publiek doel van de tekst enz ontdekken van een probleem inhoudsplannen die bepalen wat er om een probleem te ontdekken moet er in geschreven zal worden de eerste plaats een representatie van de procesplannen die richting geven aan tekst aanwezig zijn die representatie kan de organisatie van het schrijfproces tot stand komen door de geschreven tekst en de tekststructuur te herlezen maar kan ook gebaseerd zijn op een mentale ongeschreven tekst pre 3 goede schrijvers maken meer gebruik tekst om die tekst te evalueren moet de van retorische plannen slechte schrijver echter ook beschikken over een vers beperken zich vaak tot inhoudelijke representatie van zijn bedoelingen met de plannen tekst en moet hij een actieve kennis hebben van tekstcriteria o a spellings en grammatika 4 ervaren schrijvers maken gebruik van ticale regels tekstmodellen enz de schrijfstandaardplannen die gebaseerd zijn op ver ontdekt met andere woorden een probleemrepresentaties waarmee ze bleem in zijn tekst door zijn representatie eerder zijn geconfronteerd van de tekst te vergelijken met de representatie van zijn bedoelingen en zijn kennis van 5 de totale planningstijd wordt beïnvloed tekstcriteria door de aard van de tekst persuasieve teksten vergen bijvoorbeeld meer planrepresentatie van het probleem ning dan teksten waarin verslag wordt nadat het probleem is vastgesteld is het uitgebracht van een gebeurtenis vooral belangrijk dat de schrijver probeert 40e jaargang nummer 5 juli 2011 45 zich een zo duidelijk mogelijke

voorstelling den meer aandacht aan formele tekst te vormen van het probleem zodat hij vol problemen spelling interpunctie enz doende informatie heeft om het probleem meer ervaren schrijvers meer op zins vervolgens op te lossen de representatie alinea en tekstniveau en reviseren meer van het probleem kan echter heel verschil op inhoudelijk niveau lende vormen aannemen die we kunnen plaatsen op een continuüm links ervan 4 meer ervaren schrijvers maken gebruik plaatsen we de slecht gedefinieerde proble van een uitgebreider gamma revisiestra men simpie detects en rechts de scherp tegieen dan minder ervaren schrijvers gedefinieerde problemen diagnosis diag nose in de enge betekenis van het woord 5 de mate waarin schrijvers hun tekst her definieren flower e a 1986 als more lezen en evalueren is een belangrijke sophisticated high information definitions indicator voor tekstkwaliteit of the problem p 40 scherpe diagnoses hangen samen met een duidelijke regelher 6 minder ervaren schrijvers maken minder kenning en zijn daardoor veel hanteerbaar revisies nadat ze een eerste versie van der als input voor de strategieselectie vaag hun tekst klaar hebben meer ervaren gedefinieerde problemen daarentegen bv schrijvers reviseren nog ingrijpend tij dit klinkt niet goed bieden veel minder dens de tweede fase van het schrijfpro houvast ces selectie van een strategie 7 minder ervaren schrijvers zijn minder de evaluatie op basis van voorgaande stap goed in staat om zich een duidelijk pen vormt de input voor de selectie van een beeld te vormen van de intenties die ze adequate strategie hierbij kan de schrijver met hun tekst nastreven dan meer erva vier basiskeuzes maken ren schrijvers het probleem negeren het probleem opnieuw diagnostiseren 8 minder ervaren schrijvers zijn minder de revisie uitstellen goed in staat om voor zichzelf de over reviseren herschrijven parafraseren gebrachte inhoud uit hun tekst te repre spelling aanpassen enz senteren dan meer ervaren schrijvers de resultaten van het onderzoek op een rijtje schrijfprofielen 1 herzien is een subprocess van het gro zoals het schrijfprocesmodel van flower en tere schrijfproces dat zowel tijdens het hayes laat zien zijn er verschillende manie plannen formuleren en afwerken van ren om een schrijfproces te organiseren het de tekst belangrijk is schrijfproces bestaat niet toch zijn er maar weinig onderzoekers die geprobeerd heb 2 het aantal revisies is niet bepalend voor ben veel voorkomende schrijfprofielen te de kwaliteit van een tekst onderscheiden en te beschrijven in de meeste gevallen heeft men zich beperkt tot 3 minder ervaren schrijvers reviseren een of twee aspecten van het schrijfprofiel voornamelijk op woordniveau en beste bv de lengte en de situering van herlees juli 2011 nummer 5 40e jaargang 46 momenten of de lengte en de vorm van ini type 4 schrijvers die rustig hun tijd nemen tiele planning met als bedoeling een relatie voor een uitgebreide planning en dan in te leggen tussen bepaalde cognitieve strate staat zijn in vrij korte tijd een eerste versie gieen en tekstkwaliteit van hun tekst op papier te zetten tijdens het uitschrijven van die eerste versie revise de organisatie van het schrijfproces wordt ren ze niet veel maar ze stellen de revisie uit door een samenspel van uiteenlopende vari tot de tweede fase abelen beïnvloed naast de persoonlijke vari atie bliken ook andere elementen uit de een aantal onderzoekers heeft echter vanuit schrijftaak een invloed te hebben op schrijf totaal andere invalshoeken schrijftypologieen profielen soort tekst schrijfmodus pen behandeld uitgangspunt bij hun

onderzoek papier dicteren computer de tijdsdruk en was niet het schrijfproces zelf maar factoren het aantal personen dat deelneemt aan het die het schrijfproces kunnen beïnvloeden schrijfproces jensen en di tiberio 1984 bijvoorbeeld ver trekken in hun onderzoek vanuit de psycho hayes flower 1980 stelden op basis van logische kenmerken van een schrijver zij hardopdenkprotocollen voornamelijk van koppelen vier persoonlijkheidsbipolariteiten studenten een schrijverstypologie voor die aan de kenmerken van het verloop van vier hoofdprofielen onderscheidt schrijfprocessen op basis van de mbti test persoonlijkheidstypologie van jung gingen type 1 schrijvers bij wie het schrijfproces ze eerst na of een schrijver bijvoorbeeld voornamelijk op het zinsniveau gericht is ze introvert dan wel extravert is vervolgens proberen zin voor zin perfect te schrijven probeerden zij zich aan de hand van inter meestal vergt een eerste versie dan ook erg views en observaties een beeld te vormen veel tijd hun schrijfproces is verder geken van het schrijfproces op basis daarvan pro merkt door veel korte pauzes en veel revideren ze een relatie te leggen tussen per sies in de eerste fase soonlijkheidskenmerken en eigenschappen van het schrijfproces zo geven ze o a aan type 2 schrijvers die in eerste instantie alles dat extraverten veel minder behoefte heb opschrijven wat hun door het hoofd gaat en ben aan initiele planning dan intro verten daarna hun tekst aanpassen de eerste versie van een tekst komt bij dit type schrijvers harris wachs 1986 koppelen in hun arti over het algemeen vrij snel tot stand de kel denkprocessen aan het verloop van afwerking van de tekst duurt daarentegen schrijfprocessen en eigenschappen van de vrij lang in de eerste fase van het schrijfpro schrijfproducten zij maken een onderscheid ces reviseren ze relatief weinig tussen succesieve en simultane informatie verwerking en formuleren vervolgens enkele type 3 schrijvers die in de eerste plaats hypothesen die eigen zouden zijn aan deze streven naar een perfecte eerste versie ze denkprocessen bijvoorbeeld een grotere schrijven zin voor zin maar reviseren voor gerichtheid op simultane denkprocessen namelijk intern pretekstrevisie wat blijkt resulteert in een schrijfproces dat zowel in uit het groot aantal langere pauzes in de de planning als in de revisie op grotere tekst eerste fase de tweede fase is vrij kort en er gehelen is gericht deze hypothesen worden wordt weinig meer gereviseerd vervolgens beperkt getoetst op basis van de teksten en de hardopdenkprotocollen van 40e jaargang nummer 5 juli 2011 47 drie studenten met een verschillend denk aantal revisies in de tweede helft van profiel in hun beperkte analyse vinden we het schrijfproces een aantal aanwijzingen die het gesugge procentueel aandeel van de revisies reerde verband tussen de aard van de denk boven het woordniveau processen en bepaalde kenmerken van het verhouding tussen het aantal woorden schrijfproces bevestigen in de eindtekst en het aantal revisies aantal pauzes het onderzoek van janssen en schilperoord lengte van de pauzes 1988 kunnen we beschouwen als een lengte van de initiele planning reactie op deze benaderingen zij proberen recursiviteitsgraad het aantal keren dat op basis van een kleinschalig experiment een planningspauze gevolgd wordt twee schrijvers aannemelijk te maken dat door een revisiepauzes of omgekeerd het verloop van het schrijfproces vooral totale pauzetijd afhangt van de schrijftaak waarvoor schrij vers worden gesteld en waarschijnlijk in met behulp van een aantal kwantitatieve mindere mate van ervaring persoonli-

jkheid analysetechnieken kwam vervolgens een of vaardigheid van de schrijver p 105 de afgelijnde schrijftypologie naar voren elk resultaten van hun protocolanalyses bevesti profiel daaruit is opgebouwd uit een welke gen deze stellingname paald samenspel van de geselecteerde variabelen voor de duidelijkheid en de hanteer zoals blijkt uit deze beknopte beschrijving baarheid heb ik geprobeerd de verschillende staat in deze onderzoeksverslagen vooral de groepen een karakteristieke naam mee te invloed centraal van kenmerken van de per geven deze namen hebben echter enkel soon of de taakomgeving op het schrijf betrekking op de meest discriminerende proces tot een verdere uitbouw of tot een variabele voor die bepaalde groep en de algemene beschrijving van een schrijftypologie ken gezins het volledige profiel ze moe logie komen deze onderzoekers echter niet ten dus steeds geïnterpreteerd worden in in mijn eigen onderzoek van waes 1991 samenhang met hun beschrijving heb ik gekozen voor een benadering die niet uitgaat van persoonlijkheidskenmerken of profiel 1 initiële planningsfactoren uit de taakomgeving ik opteerde dit schrijfprofiel wordt voornamelijk geken voor een kwantitatieve benadering van ver merkt door een vrij laag aantal revisies schillende aspecten van het schrijfproces als voornamelijk in de tweede fase in het begin descriptieve basis voor een schrijftypologie van het schrijfproces treffen we de relatief het voorstel voor een schrijftypologie van langste initiële planningsfase aan ook de Flower en Hayes 1980 vormt daarbij het gemiddelde pauzelengte is relatief gezien de uitgangspunt langste en de totale pauzetijd ligt beduidend hoger dan het gemiddelde in 60 schrijfprocessen van gemiddeld twee uur werden daartoe de volgende variabelen profiel 2 doorsnee schrijvers geanalyseerd het tweede schrijfprofiel sluit het best aan aantal revisies bij de gemiddelde waarden van elk van de procentueel aandeel van de revisies in variabelen voor de totale groep het is als de eerste fase het ware een middengroep ten opzichte aantal revisies in de tweede fase waarvan de andere groepen zich profileren juli 2011 nummer 5 40e jaargang 48 profiel 3 fragmentarische eerste fase de andere schrijfprofielen ook voor de initiële schrijvers elke planning wordt weinig tijd uitgetrokken het derde profiel wordt gekenmerkt door een revisiegedrag dat zich sterk concentreert ten slotte wil ik er nog op wijzen dat de op de eerste fase van het schrijfproces hoe schrijfprofielen die hier worden voorgesteld wel er in totaal relatief het meest gerevi niet persoonsgebonden zijn dezelfde schrijver wordt treffen we absoluut gezien in ver zal namelijk niet in alle omstandigheden de tweede fase van het schrijfproces weinig zijn schrijfproces volgens hetzelfde schrijf revisies de tijd die aan initiële planning profiel organiseren besteed wordt blijft erg beperkt tijdens het schrijven wordt er echter veel en relatief kort gepauzeerd het schrijfproces is dus sterk computers en schrijven gefragmenteerd en wordt bovendien gekenmerkt door een hoge recursiviteitsgraad veel mensen die geregeld met een tekstverwerker schrijven hebben de indruk dat de profiel 4 tweede fase schrijvers computer hun manier van schrijven bein bij de vierde groep treffen we schrijfproces vloedt vooral de soepele revisiemogelijkheid en aan waarbij de revisie in hoge mate op heden van een tekstverwerker blijken een de tweede schrijffase gericht is bovendien is invloed te hebben op het schrijfproces de er bij de revisie ruime aandacht voor wijziging vraag is of die subjectieve indruk juist is en geen boven het wo-

ordniveau ten op zichte zo ja op welke manier het schrijfproces pre van het aantal woorden in de eindtekst cies beïnvloed wordt door dit schrijfmedium wordt er veel gereviseerd de schrijvers ne men ruim hun tijd voor initiele planning tij uit verschillende onderzoeksverslagen blijkt dens het schrijven pauzeren ze echter re latief inderdaad dat het schrijfproces in een aantal weinig maar de pauzes zijn gemiddeld wel opzichten beïnvloed wordt door de ge vrij lang de recursiviteitsgraad is beperkt bruikte schrijfmodus zo blijkt o a dat schrij vers met de computer hun schrijfproces ver profiel 5 doorschrijvers schillend organiseren in vergelijking met het schrijfprofiel van de vijfde groep wordt pen papier gekenmerkt door vrij lage waarden voor de ze besteden meer tijd aan het schrijven meeste variabelen in totaal reviseert deze van een eerste tekstversie maar minder groep het minst van allemaal de verhouding aan de bewerking daarvan in de tweede tussen het aantal revisies en het aantal woor schrijffase den is dan ook relatief hoog bovendi en ze schrijven gemiddeld iets langere tek wordt er procentueel gezien weinig gerevi sten maar gebruiken daar niet meer tijd seerd in de tweede fase en het tweede deel voor dan de pen papierschrijvers van het schrijfproces het aandeel van de ze pauzeren veel meer tijdens het schrij revisies boven het woordniveau bli jft ook heel ven maar de pauzes zijn beduidend kor beperkt wat het pauzegedrag betreft zien ter waardoor de totale pauzetijd voor we dat in deze groep relatief het minst beide modi vergelijkbaar is maar het gepauzeerd wordt en ook de totale pauzetijd verloop van het schrijfproces in de com blijkt beduidend beneden het gemiddelde te putermodus wel gefragmenteerder is liggen uit een ruimere anal yse bleek trou ze reserveren minder tijd voor initiele wens ook dat de procestijd korter was dan bij planning maar spreiden de langere 40e jaargang nummer 5 juli 2011 49 pauzes meer over het hele schrijfproces die productie verloopt sterk gefragmenteerd wat er waarschijnlijk op wijst dat ze hun wordt vaak vroegtijdig afgebroken en planning meer steunen op gespreide gebeurt zeker niet in volledige zin nen den pauzes op alinea en paragraafniveau ken verloopt meer in confrontatie met de en niet in de eerste plaats schrijven van schermtekst en minder aan de hand van uit een meer gedetailleerd tekstplan in interne mentale formuleringen schrappen het begin van het schrijfproces en toevoegen veroorzaken namelijk niet lan ze wisselen van in het begin van het ger een chaotische tekst zoals met pen schrijfproces formuleren en reviseren papier van in de beginfase van het schrijf voortdurend met elkaar af waardoor de proces lijkt het bewustzijn van dit tekst re cursiviteitsgraad hoger ligt dan bij verwerkingscomfort en de aanwezigheid van pen papierschrijvers de computer op zich een uitnodiging te vor ze pauzeren voo ral meer in de zin zelf men om sneller aan de tekst zelf te beginnen en trekken bovendien iets minder tijd uit voor pauzes op de zins en alinea door het gebruik van een tekstverwerker is grenzen wat wijst op een lokalere het niet langer meer nodig om de tekst over orien tatie van het planningsgedrag te schrijven in de pen papiermodus wor ze reviseren in totaal niet meer dan in den er tijdens de over schrijffase echter nog de pen papiermodus heel wat revisies in de tekst aange bracht ze reviseren meer op letter en minder ook al is een eerste versie van de tekst daar op woordniveau voor al in een tweede fase systematisch ze reviseren meer met een vormelijk gereviseerd dat wijst erop dat er tijdens het doel maar

daarom niet minder met een overschrijven een specifieke vorm van inhoudelijk doel dan de pen papier erend lezen plaatsvindt die niet zomaar schrijvers overzetbaar is in de computermodus wel ze reviseren vrij weinig in de tweede moeten we er natuurlijk rekening mee houden fase van het schrijfproces en onderwerpen dat in de computermodus de eerste pen zelden zoals in de pen papier fase van het schrijfproces gekenmerkt wordt modus hun eerste versie nog eens aan door een groter aantal revisies en een hoge een systematische trapsgewijze re- vi recursiviteitsgraad waardoor uitvoerige re- vi sieronde sie in de tweede fase minder voor de hand ligt over de aard van het herleesproces op er zijn een aantal factoren die de specificiteit het verticale computerscherm tijdens die van de computermodus uitmaken en die eerste schrijffase is trouwens nog erg weinig invloed kunnen hebben op het pauze en bekend vgl o a haas 1989 revisiegedrag tekstverwerkingssystemen zijn zo geconci schrijvers zijn zich voortdurend bewust van pieerd dat lokale revisie operaties over het het zogenaamde tekstverwerkingscomfort algemeen eenvoudiger uitvoerbaar zijn dan tekst op het scherm is op elk moment een meer globale revisies het systeem zelf vormt voudig aanpasbaar zonder dat dit sporen dus geen stimulans om meer globaal te re- vi nalaat dit leidt waarschijnlijk sneller tot de seren de mogelijkheid om deze operaties te beslissing om tekst te produceren kortere vereenvoudigen via zogenaamde shortcuts pauzes en die dan op het scherm te beoor of macro s worden zelfs door de meer erva delen meer pauzes meer formele revisies ren gebruikers maar weinig toegepast juli 2011 nummer 5 40e jaargang 50 enkele suggesties voor het met de leerlingen op zoek naar de manier schrijfonderwijs waarop zo n product tot stand is gekomen we verkennen allerlei vormen van plannen de stap van descriptie naar prescriptie is altijd en tekstschema s we laten hen zien hoe een een heel moeilijke en gevaarlijke on tekst in de verschillende fases van het schrijf derneming zeker in het schrijfonderzoek proces en op verschillende niveaus kan wor hebben de meeste onderzoekers zich in hoge den gereviseerd enz centraal in deze aanpak mate beperkt tot de beschrijving van schrijf staat dat leerlingen zich ook bewust worden processen de inzichten die uit die beschrij van de organisatie van hun schrijfproces in vingen naar voren komen kunnen echter bijlage 1 geef ik een voorbeeld van een uitge niet zomaar overgezet worden in een didac werkte les hierover belangrijk is ook dat we tiek als we bijvoorbeeld vaststellen dat meer er uitdrukkelijk rekening mee houden dat het ervaren schrijvers meer reviseren op een schrijfproces recursief is en dat de deelproces hoger tekstniveau dan wil dat nog niet zeg sen niet strikt lineair bekeken worden dat gen dat we dit gedrag ook met succes kun betekent bijvoorbeeld dat we leerlingen ook nen aanleren bij minder ervaren schrijvers kunnen aanleren hoe ze een oorspronkelijk plan moeten bijstellen na de eerste versie van bovendien is er ook relatief weinig aanvul hun tekst lend kwaliteitsonderzoek gebeurd in de meeste onderzoeksbijdragen wordt niet het creeer ruimte voor verschillende schrijf product beoordeeld maar is het kwaliteitsprofielen oordeel gebaseerd op de ervaring van de in de analyse van de schrijfprofielen konden proefpersonen in kwestie men gaat er dus we vaststellen dat eenzelfde opdracht aan vanuit dat meer ervaren schrijvers experts leiding kan geven tot vrij uiteenlopende orga betere teksten produceren dan minder erva

nisatievormen van het schrijfproces ook ren schrijvers het is dus niet zonder meer dezelfde personen blijken niet steeds het mogelijk en wenselijk om de voorgestelde zelfde schrijfprofiel aan te houden o a schrijfmodellen als voorschriften voor een afhankelijk van de schrijftaak en de schrijfmom schrijfdidactiek te gebruiken voorzichtig dus in didactische situaties zien we echter heid is daarbij zeker geboden wel is het zo meestal dat uitgegaan wordt van een schrijf dat het onderzoek waar een product met profiel sterk geent op een lineaire benade een procesbenadering vergeleken wordt de ring van het schrijfproces uitvoerige schrift procesaanpak steeds tot betere resultaten lijke initiele planning met aandacht voor de blijkt te leiden durst 1990 toch enkele verschillende doelen formuleerfase waarin suggesties doorschrijven centraal staat revisiefase waarin eventueel in een aantal rondes de opteer voor een procesgerichte schrijf eerste versie van de tekst bewerkt wordt didactiek in een procesgerichte schrijfdidactiek staan nu moeten we er rekening mee houden dat de verschillende deelprocessen van het schrij een didactische aanpak niet louter een weer ven centraal plannen formuleren en her spiegeling kan en mag zijn van een descrip zien we leggen met andere woorden niet tief model een lineaire benadering van het de klemtoon op het schrijfproduct zelf bij schrijfproces biedt bijvoorbeeld het voordeel voorbeeld door goede voorbeelden of dat de verschillende deelprocessen van het modelteksten te tonen wel gaan we samen schrijfonderwijs allemaal uitdrukkelijk kunnen

40e jaargang nummer 5 juli 2011 51 worden behandeld met aandacht voor opdracht 2 diverse procedures strategieen of heuristie vergelijkbare schrijfo opdracht maar nu ken een dergelijke aanpak kan zeker een vragen we hen om de eerste vijf minu overzichtelijk kader voor het onderwijs van ten te gebruiken om een gedetailleerd deelvaardigheden bieden het probleem van briefplan op te stellen retorisch plan een dergelijke benadering is echter dat we structuurplan inhoudsplan vervol schrijvers in een onrealistisch keurslijf druk gens vragen we hen om zin voor zin ken zeker bij totaalopdrachten in tegen de brief te formuleren en te reviseren stelling tot oefening op deelvaardigheden ongeveer een kwartier ten slotte moet het echter mogelijk zijn om meer geven we hen nog een vijftal minuten rekening te houden met een ruimere variatie de tijd om enkele revisies uit te voeren in schrijfprofielen het lijkt me een belang op de hele tekst en de brief over te rijke stap in het schrijfonderwijs dat schrijvers schrijven opnieuw schrijven ze hun er zich bewust van worden dat ze hun schrijf ervaringen neer en vergelijken die met proces volgens verschillende schrijfprofielen de ervaringen die ze genoteerd had kunnen organiseren den naar aanleiding van de vorige schrijfo opdracht daarnaast moeten we de schrijvers uitdruk kelijk laten experimenteren met verschil tot slot nog enkele tips voor potentiële lende schrijfprofielen en met verschillende computerschrijvers vroeg of laat iedereen schrijftaken we moeten bijvoorbeeld leer dus lingen zelf laten ontdekken in welke geval len ze gebaat zijn met een uitvoerig tekst integreer het aanleren van tekstverwer plan en wanneer bijvoorbeeld direct king in het schrijfonderwijs formuleren een meer efficiënte schrijf collins 1989 schrijft i held firmly to the methode voor hen is hierbij denk ik bijvoorbeeld principle that a writing teacher is to teach beeld aan eenvoudige opdrachten waarin writing not word processing p 31 dit leerlingen verplicht worden strikt vol-

gens standpunt is zeker verdedigbaar de argu een bepaald schrijfprofiel te werken menten zijn echter meestal alleen gericht op het feit dat het aanleren van een tekst opdracht 1 verwerkingsprogramma tijd inneemt die we vragen leerlingen een informatieve anders aan schrijfonderwijs kan worden be brief te schrijven op basis van een situ steed en de ruimte daarvoor is meestal al atieschets we geven hen tien minu beperkt inhoudelijk zijn er echter wel rede ten de tijd om een eerste versie te nen om schrijfonderwijs en de instructie in schrijven zonder planningstijd vijf tekstverwerking te integreren door name minuten om die eerste versie te revise lijk de revisiemogelijkheden van de compu ren en eventueel een structuurplan of ter onmiddellijk te koppelen aan verschil checklist te maken aantekeningen op lende revisiestrategieen en ook functioneel eerste versie met een andere kleur en toe te laten passen op teksten stellen we tien minuten om de eindversie te gebruikers in staat om doel en middel van schrijven ander blad vervolgens vra in het begin met elkaar te verbinden we gen we hen kort te noteren wat ze streven met andere woorden naar een moeilijk en aantrekkelijk vonden aan bewuste verbinding tussen de keuze van deze benadering een be paalde revisie doel aard niveau juli 2011 nummer 5 40e jaargang 52 enz en de manier waarop die revisie op de streef ernaar het aantal revisiestrate meest effi ciente manier met de computer gieen uit te breiden kan worden uitgevoerd door een derge in een schrijfdidactiek met gebruik van de lijke functionele integratie kunnen we ook computer kunnen we nadrukkelijk ingaan een aantal meer complexe tekstverwerkers op de mogelijkheden om ook op een hoger functies zinvol introduceren en zo ontdoen niveau te reviseren ook in de pen papier van hun gadgetkarakter tegelijkertijd modus kunnen we natuurlijk het gebruik wordt ook de revisievaardigheid aange van revisiestrategieen die daarmee samen scherpt hangen beklemtonen toch blijkt uit het onderzoek dat de revisie op een globaler voor een praktische uitwerking van deze niveau en op een verdere afstand van het benadering verwijst ik naar een vroegere bij schrijfpunt bij heel wat computerschrijvers drage van waes stevens eelen 1988 een andere plaats krijgt in het schrijfproces daarin geven we een tiental voorbeelden en vaak meer gespreid voorkomt over het van concrete oefeningen waarbij aspecten hele schrijfproces vgl spreiding van langere van revisievaardigheid gekoppeld worden revisiepauzes de alinea vormt daarbij dik aan tekstverwerkersfuncties als backspa wijs de structureringseenheid ook kunnen cing zoeken en vervangen verplaatsen we in een dergelijke benadering schrijvers van alinea s shortcuts opmaakmogelijk bewust leren omspringen met de schermbehe den enz het aanleren van tekstverwer perking bij 25 regelschermen en hen actief king in deze aanpak vormt dus zeker geen laten beseffen dat er geen overschrijf fase doel op zich wel vergt de introductie meer is in de computermodus natuurlijk extra tijd maar willen we de com puter als schrijfinstrument op een goede een oefening zou bijvoorbeeld als volgt kun manier gebruiken dan is het aanleren ervan nen verlopen we bieden leerlingen een voorlopig nog een onvermijdelijke stap in tekst aan op het scherm van bijvoorbeeld de plaats van puur technische introductieles een veertigtal regels bedoeling is nu dat de sen wil ik daarom pleiten voor een meer leerlingen de tekst zo aanpassen dat ze de geïntegreerde aanpak in de vorm van aan voorlaatste alinea verschuiven en als tweede looplessen die hoeven

niet noodzakelijk alinea gebruiken dit heeft o a tot gevolg een inkrimping van het lessenpakket voor dat de structuuraanduidingen in de eerste schrijfonderwijs te impliceren alinea en de alinea overgangen aangepast moeten worden door de lengte van de tekst hebben ze op het scherm nooit een volledig overzicht over de tekst zie bijlage 2 ook zonder computer kan dit een zinvolle oefening zijn luuk van waes faculteit toegepaste economische wetenschappen universiteit antwerpen luuk vanwaes ua ac be 40e jaargang nummer 5 juli 2011 53 bibliografie collins j l 1989 computerized text analysis and the teaching of writing in g hawisher c selfe eds critical perspectives on computers new york london teachers college press p 30 43 durst r k 1990 the mongoose and the rat in composition research insights from the rte annotated bibliography college composition and communication 41 4 p 393 408 emig j 1971 the composing process of twelfth graders urbana il ncte flower l s 1981 problem solving strategies for writing new york harcourt brace jovanovich flower l s hayes j r 1981 a cognitive process theory of writing college composition and communication 32 p 365 387 flower l carey l hayes j r 1985 diagnosis in revision the experts option cdc technical report 27 pittsburgh carnegie mellon university flower l s e a 1986 detection diagnosis and the strategies of revision college composition and communication 37 p 16 55 haas c 1989 seeing it on the screen isn t really seeing it computer writers reading problems in g hawisher c selfe eds critical perspectives on computers p 16 29 harris m wachs m 1986 simultaneous and successive cognitive processes and writing skills written communication 3 p 449 470 hayes j r flower l 1980 identifying the organization of writing processes in l gregg steinberg eds cognitive processes in writing p 3 30 janssen d schilperoord j 1988 schrijfprocessen en schrijftaken tijdschrift voor taalbeheersing 10 2 p 105 120 jensen g h di tiberio j k 1984 personality and individual writing processes college composition and communication 35 p 258 300 van waes l stevens m eelen e 1988 tekstverwerking inschakelen in het schrijfonderwijs in fr daems e a eds computers en onderwijs p 47 58 van waes l 1991 de computer en het schrijfproces de invloed van de tekstverwerker op het pauze en revisiegedrag van schrijvers enschede universiteit twente wmw publicatie 6 juli 2011 nummer 5 40e jaargang 54 bijlagen bijlage 1 bezin eer je begint bondige schets van een lesverloop waarin schrijfprocessen van anderen en van de leerlingen zelf centraal staan de volledig uitgewerkte tekst vindt u in melopee 4 taalboek h bous set e a 1991 deurne plantyn p 27 31 enkele citaten uit interviews met schrijvers en journalisten waarin ze reflecteren over hun schrijfproces bijvoorbeeld harry mulisch harry mulisch auteur van onder meer de aanslag zit elke dag ongeveer acht a negen uur aan zijn schrijftafel ik schrijf een paar zinnen verbeter ze schrijf ze opnieuw een woord bevalt me niet ik streep het door schrijf er een ander boven en daarna kijken nog eens kijken op zo n dag schrijft mulish gemiddeld een halve pagina maar hij begint niet zomaar ineens te schrijven ik maak aantekeningen op kaartjes meestal wanneer ik een stapeltje kaartjes heb ga ik een schema maken van dat schema wijk ik vier of vijf keer af steeds komt er een nieuw schema voor in de plaats tijdens het schrijven documenteer ik me uitvoerig toen ik aan het stenen bruidsbed bezig was heb ik tientallen memoires van oorlogsvliegers gelezen een journalist als mijn tekst een keer geschreven is verander ik in de meeste gevallen niet veel

meer bij het nalezen let ik vooral op de overgangen van de ene zin naar de andere en op eventuele spelfouten soms zoek ik in een woordenboek nog eens iets op waar ik aan twijfelde toen ik de tekst aan het uitschrijven was aan de structuur zelf raak ik echter bijna niet meer 40e jaargang nummer 5 juli 2011 55 klasgesprek over deze citaten analyse van eigen schrijfgedrag aan de hand van een checklist met mogelijke schrijfta ken binnen en buiten de school wanneer hoeveel wat moeilijk tevreden waardeverduidelijkende discussie naar aanleiding van uitspraken over schrijven bijvoorbeeld als ik begin te schrijven maak ik meestal een schema van wat in de tekst moet ik kijk tijdens het schrijven vaak naar het schema dat ik vooraf heb gemaakt ik probeer meestal meteen in het net te schrijven ik lees mijn teksten wel eens hardop voor aan mensen die ik ken een aantal korte tekstjes met schrijfadviezen over de efficiënte organisatie en het verloop van een schrijfproces vgl onderzoeksresultaten van Flower 1981 opdracht juli 2011 nummer 5 40e jaargang 56 bijlage 2 een revisieoefening voorbeeld van een revisieoefening revisie op alinea-niveau boven de grenzen van het computerscherm tweede revisiefase aanpassing van tekstplan toevoegen van themazinnen en connectoren naar van Waes Stevens en Eelen 1988 oorspronkelijke tekst San Marino binnen Italiaans grondgebied liggen twee merkwaardige staten ten eerste Vaticaanstad de kleinste soevereine staat ter wereld ten tweede de oudste republiek het dwergstaatje San Marino niet ver van de Adriatische kust ter hoogte van Rimini San Marino wordt door het berglandschap van de Monte Titano van west naar oost doorsneden dit kalksteengebergte telt drie steile pieken op de meest noordelijke top ligt de oude stad San Marino ze is omringd door een drievoudige vestingmuur deze hoofdstad telt circa 3500 inwoners de huizen liggen gekleefd tegen de hellingen van de Monte Titano volgens de overlevering werd San Marino in het jaar 301 gesticht het kan dus bogen op een vaderlandse historie van meer dan 16 eeuwen hoewel het land in 1862 een verdrag sloot met Italië een soort vriendschapsverdrag bleef het volledig zelfstandig nog steeds geeft San Marino zijn eigen geld uit drukt sedert 1877 eigen postzegels en heeft zijn eigen bestuur een van de interessantste dingen in San Marino is dat bestuur in vele opzichten lijkt het nog op dat van een typisch middeleeuwse stadsstaat de wetgevende macht is in handen van een college dat uit 60 mannen bestaat die voor vijf jaar gekozen worden twee leden krijgen steeds voor zes maanden de uitvoerende macht zij regeren over land politie en zelfs leger want ook dat vind je in deze dwergstaat voor vrouwen is naar middeleeuwse gewoonte geen plaats in het bestuur 40e jaargang nummer 5 juli 2011 57 deze alinea toevoegen aan de tekst in de eerste wereldoorlog vochten vrijwilligers uit San Marino aan de zijde der Italianen in de tweede wereldoorlog bleef de staat tot september 1943 neutraal twee maanden later rolden echter Duitse tanks het staatje binnen in juni 1944 richtten Britse bommen aanzienlijke schade aan na de oorlog heeft de overheid haar uiterste best moeten doen om de staat weer op te bouwen herschreven tekst nog steeds geeft San Marino zijn eigen geld uit drukt sedert 1877 eigen postzegels en heeft zijn eigen bestuur onbewogen is de geschiedenis van het land niet geweest in de eerste wereldoorlog vochten vrijwilligers uit San Marino aan de zijde der Italianen in de tweede wereldoorlog bleef de staat tot september 1943 neutraal twee maanden later rolden echter

duitse tanks het staatje binnen in juni 1944 richtten britse bommen aanzienlijke schade aan na de oorlog heeft het bestuur zijn uiterste best moeten doen om de staat weer op te bouwen een van de interessantste dingen in san marino is trouwens dat bestuur in vele opzichten lijkt het nog op dat van een typisch middeleeuwse stads staat juli 2011 nummer 5 40e jaargang 58 40e jaargang nummer 5 juli 2011